

A kozmopolitizmus paródiája

Kőbányai János párizsi beszélgetése Alain Finkielkrauttal

– A történetem elég szokványos. Párizsban születtem 1948-ban, édesanyám, aki Lengyelországból jött, itt ismerkedett meg édesapámmal a háború után. Itt végeztem tanulmányaimat is, majd cikkeket kezdtem publikálni irodalmi lapokban korunkról és a kommunikációról – igen kritikus hangon. Erősen hatott rám Roland Barthes. Első teljes egészében saját kötetem az 1980-ban megjelent *Le juif imaginaire* (A képzeletbeli zsidó).

– *Sokatmondó cím...*

– Ez a könyv nem valamiféle eredetkeresés, „gyökerekhez visszatérés” igényével íródott, inkább a nagy szakadás után kialakult helyzetet elemeztem. A szakadék az életemet körülvevő kényelem és a zsidóság történelmi szenvedései között tátongott. E két szint eltávolodását kívántam elemezni a „képzeletbeli zsidó” fogalma segítségével, amely nemcsak számomra, de egy egész nemzedék számára is meghatározóvá vált. Egy bizonyos ripacskodó-színészkedő magatartásformáról mondtam éles, de tiszteletteljes kritikát. Mivel nem hagyományörző családban nevelkedtem, identitásomat azok a szenvedések határozták meg, melyeket jómagam nem éltem át. Mondhatni: megúsztam. Ezt a tipikus helyzetet próbáltam feltárni annak a generációnak a szemszögéből, melyet nyomasztott a múlt, s ezért igyekezett beleélni magát. Torz reakcióként vagy kompenzálásként késztetést érzett, hogy majmoljon egy *képzelt magatartásformát*. Mindannyian e gigantikus múlt folytonos utánzásában éltünk. Szüleim még hagyományörző családban nevelkedtek, apám Franciaországban, anyám Lengyelországban, mivel azonban a háború megtizedelte a rokonságot, meg-



szűnt a kohéziós erő, s így nem nevelhettek a természetes hagyományban. Számukra a folytonosság a háborúval megszakadt. Tehát asszimilálódtam családban, de szorongásos légkörben nőttem fel. A zsidóságtudat üres forma volt csupán, inkább egyfajta nyugtalanságot, halálfélelmet jelentett. Nemcsak itt, Párizsban, de Izraelben is. A szorongáson túl még bizonyos *tartalmatlanság* is jellemezte ezt az öntudatot.

– *Magyarországon több, az asszimiláció büvöletében élt nemzedék felnőtt fejjel birkózik szellemi és kulturális örökségével, múltjával.*

– Nagy hatással voltak rám Emmanuel Lévinas művei, de nincsenek vallásos vonzalma-

im. Soha nem törekedtem a hagyományos életmód újra megvalósítására. Zsidónak lenni ma problematikus, de számomra nem ez a kérdés. Noha zsidónak tartom magam, semmi kedvem megülni a sabbatot, a nagy ünnepeket, vagy erre tanítani a gyermekeimet. Mesterkéltnak lenne, s két okból is képtelennek tűnik. Először is nem nevelkedtem ebben a hagyományban, s nem is akarok visszatérni a forrásokhoz, másodsorban, nem vagyok hívő lélek. Ha mindennek ellenére mégis elkezdeném énekelni a sabbati imát, az csak komédiázás lenne. Ha a szüleim erre tanítottak volna, a tradíció egyszerűen értelmet nyerne, ha nem feltétlenül vallási értelemben is, de kifejeznék a hűséget a halottakhoz. Hiányzik a hit és az istenkép hozzá, s ennek folytán a szándék is, hogy a hagyomány által teremtsék kapcsolatot őseimmel. Ha a zsidóság problémái mégis érdekelnek, az nem valamiféle tradicionális létforma utáni nosztalgia, mert ettől egyszer s mindenkorra elvágott a történelem.

– *Későbbi köteteiben nem a zsidó sors, hanem a néplelek, a Volksgeist fogalma, az európai (például az exjugoszláv) identitás kérdései foglalkoztatják.*

– A nemzeti kérdéssel nemegyszer foglalkoztam tanulmányaimban, bár végkövetkeztetésként általában nem ide lyukadok ki. Életemben először Izrael kapcsán találkoztam a problémával. Ez az egyik alapkérdése mai kultúránk mibenlétének. Legutóbb a jugoszláv válság kapcsán szembesültem vele.

A modern Európának két nagy kulturális öröksége van: a romantikáé és a felvilágosodásé. *A felvilágosodás szelleme az elszakadás, a romantikáé pedig a kapcsolódás, a kötődés szelleme.* E két gondolkodásmód között kell megtalálnunk azonosságunkat. Semmi hasznunk nem származhat abból, ha a felvilágosodást kijátsszuk a romantika ellen. A két szemlélet között vibráló állandó feszültségre, ellentétre szükségünk van. Éppen Bibó Istvánnál olvastam, hogy a függetlenség ügye könnyen külön válhat a szabadság ügyétől. Jugoszláviában volt alkalmam látni, milyen borzalmakhoz vezethet a nemzeti sajtóságok tagadása és lebecsülése. A *Volk* ideálja a fasizmus veszélyét rejtje magában, de azt is tudom, hogy az azonosság semmibevétele szintén a nyers erőszak szellemét szabadítja ki a lefojtott és eldugaszolt palackból. Nehéz helyzetben vagyunk. A nagy kérdés, miként lehet összebékíteni vagy egymással kiegészíteni kettős szellemi örökségünket. Ma ez foglalkoztat a leginkább.

– *Milyen tapasztalatai adódtak Izraelben?*

– Sosem tapasztaltam antiszemitizmust, de jó néhányszor találkoztam egyfajta burkoltabb és szörnységesebb gyűlölettel, mely az ideális, a diaszpórában élő vagy a halott zsidósághoz méri az izraeli zsidóságot. Ez nem antiszemitizmus, inkább *a zsidóságnak olyanfajta szeretete, amely végül önnön ellentétébe fordul.* A zsidóknak folyamatosan egy ideálhoz vagy filozófiai fogalomhoz kellett igazodniuk, és azzal vádolják őket, hogy mindennapi létük során merészelnék eltávolodni tőle. A testet öltött zsidóság folyamatosan vád alatt áll, miért nem hasonlít eléggé az üldöztetés idején rögzült ideális karakterhez? Ez ellen a *fojtogató szeretet* ellen mindig is küzdöttem. Ugyanis van olyan zsidószeretet, mely csak szítja az antiszemitizmust. Ha kölcsönösen nyíltabbá válnánk egymás iránt, az kihatna Izraelhez fűződő viszonyunkra is. Mindig is védtem, ma is védem Izraelt. Ennek az országnak a legteljesebb mértékben joga van létezni. Nem kell a zsidóságnak örökösen szégyenkeznie, amiért államot

alapított. A jelenlegi izraeli politikát csupán azért támadom élesen, mert veszélybe sodorja a cionizmus eredeti elképzeléseit. Egyáltalán, a zsidó lét minden lehetséges formáját. De nagyon sokáig a valós zsidóság gyűlöletét rejtő *idealista filozemitizmus* ellen küzdöttem elsősorban.

Gyermekkoromban jártam először Izraelben, rokonlátogatóban, aztán egyszer kamaszként, majd később igen gyakran visszatértem. Jól ismerem az ottani helyzetet. Nagyon megrázott a kettősség is, melyet az országon belül tapasztaltam. Egyfelől kénytelen voltam védelmembe venni Izrael nemzeti létét azzal az anticionizmussal szemben, amely arra kényszerítene a zsidókat, hogy maradjanak, amilyenek voltak, és felmagasztalja a diaszpórát, csak hogy becsmérelhesse Izraelt. Másfelől érzem a veszélyét, hogy a nacionalizmus erőszakossá válik az országban. A telepések egyetlen, megfellebbezhetetlen hivatkozási alapja a Biblia, semmibe veszik az arabokat. Félő, hogy az izraeliek a rasszizmus és a politikai erőszak felé hajlanak, mert szerintük nincs mód alkudozásra. A más, a másik kétszerezsen is veszélybe került a másságok földjén: egyrészt mint idegen, másrészt mint ellenség. És a fundamentalisták szemében sem az idegennek, sem az ellenségnek nincs helye az ég alatt. Borzadok ettől a mereven zárt világszemlélettől. Még azt a múltat is veszélybe sodorja, amelynek ők a letéteményesei. Aggasztó volna, ha századok hosszú sorának üldöztetése, tanulságai, szenvedése, gondolkodása az agresszív bezárkózáshoz vezetne. Izrael soha nem hagy nyugtot nekem. A léte, viharos történelme mindig erős szellemi kihívás. Miután már védelmeztem ellenfeleink rágalmait vagy jóhiszemű, de hamis identitást erőltető és a valóságot negligáló védelmezői ellenében, újra akcióba kell lépnem, hogy szembeszálljak az ugyancsak jóhiszemű, de túltengő izraeli nacionalizmussal.

– *Hogyan lett az exjugoszláviai kérdés szakértője, miért éppen ennek a térségnek a sorsa érintette meg?*

– A kezdő lökést Milan Kundera 1983-as, *Un Occident kidnappé – Une tragédie de l'Europe Centrale* (Az elrabolt Nyugat – Közép-Európa tragédiája) című cikke adta meg. Itt bukkant fel számomra a teljesen elsüllyedt „Közép-Európa” fogalma. (Bibón és Kunderán kívül Patocka cseh filozófus vagy Hannah Arendt hatott rám, valamint Heidegger, noha őt mindig is fenntartásokkal olvastam.)

Kundera teljesen új megvilágításba helyezte számomra a kis nemzeteket. Ugyanis a „kis nemzet” nem

annyira földrajzi, mint egzisztenciális fogalom. Olyan álamokat jelöl, melyek léte állandó veszélyben forog. Ez a megfogalmazás igen fontos lett számomra. Segítségével értettem meg: mi a jugoszláviai események téje. Kundera cikkének hatására többször is jártam Közép-Európában: Budapesten, Prágában, Lengyelországban. A háború kitörése felkészülten ért.

A volt Jugoszlávia iránti elkötelezettségem nagyon is összefügg zsidóságtudatommal. Nem kívánok visszatérni a hagyományhoz, de kétségtelenül van az életemnek, főként pedig közírói tevékenységemnek valamiféle zsidó vonatkozása. Nem igen kutatom, mi is ez pontosan, így legalább spontánul reagálok. Csak utólag elemezve ismerem rá erre az elkötelezettségre, összetartó erőre. Amikor a szerbek kirobantották a háborút, célul tűzve ki a militarista Nagy-Szerbia megalapítását, megpróbálták felkelteni a világ rokonszenvét. Ehhez a második világháború sémáit alkalmazták, usztasáknak bélyegezték a horvátokat, Pavelić állama utáni nosztalgiaiként tüntették fel függetlenségi törekvéseiket, végül pedig az egyesített Németországot vádolták meg, úgy állítva be az egyesítést, mintha a Harmadik Birodalom eszméjének folytonosságáról, egy Negyedik Birodalomról lenne szó. Ez a propagandahadjárat kis híján elérte célját, és elsősorban a zsidóságnak címezték. A múlt ilyen botrányos kiforgatásához mint zsidónak kellett megtagadnom a kért hozzájárulást vagy helyeslést.

– *A háború alatt, amikor Belgrádban jártam, részt vettem az ottani zsidó közösség gyűlésén, ahol a jelenlévők megállapították, hogy a lakosság körében kezdi felütni fejét az antiszemitizmus. Az egyik ok helyi természetű volt, egy bank becsapta a kisembereket, a vezetők megleptek a pénzzel – állítólag Izraelbe –, másodsorban viszont azt a tényt emlegették, hogy a nemzetközi zsidó értelmiség jelentős alakjai, például Elie Wiesel, Bernard Henry-Lévy vagy ön, elítélték a szerb rendszert. Az önök nevét nem kifejezetten áldják arrafelé, mert a balkáni zsidóság léte mintegy a szerb tolerancia kirakata volt...*

– A szerbek különösen ügyeltek arra, hogy jól kijöjjenek a balkáni zsidósággal. Elie Wiesel először lépére is ment nekik, s csupán a végefelé, a boszniai események idején fordult szembe velük. A horvátországi háború idején még meglehetősen egyedül álltam a véleményemmel. A szerb propaganda gépezet rendkívül hatékonyan működött. Ráadásul Tudjmannak a választási kampány során elejtett megjegyzései, valamint a második világháborúról akkor megjelent könyvének néhány kétes ki-

tétele is a malmukra hajtotta a vizet. Tudjman nem tagadta a jaszenovaci mészárlás tényét – evvel vádolták –, csupán annyit állított, hogy a szerbek – hegemoniájuk jogosultságát bizonyítandó – eltúlozták az áldozatok számát, s ezért a valóságnál bűnösebbnek állították be az usztasákat. Kétféle revizionizmus torzít: az egyik lekicsinyli a tények jelentőségét, a másik viszont – és ezt Nyugaton kevesen tudják – eltúlozza, felfújja a dolgokat. A magát antifasisztának valló, hazug ideológia Jaszenovac kapcsán hétszáz ezer halottat emlegetett, míg a legszavahihetőbb adatok (nem Tudjmanéi) nyolcvanezerről beszélnek. A szerbek meghamisították az adatokat, hogy népük gyűlölje a horvátokat, és



ez a gyűlölet végül fékevesztett tombolással robbant ki. Viszont az is tény, hogy Tudjman tett egyéb, meglehetősen nyugtalanító kijelentéseket is, s ez kifejezetten jól jött a szerb propagandának.

Az ügyesen szőtt propagandaháló ellen emeltem szót a horvátok érdekében, mert nemzeti törekvéseiket teljességgel jogosultnak tartom. Horvátországban Milošević hatalomra kerülése után egyrészt a politikai szabadság, másrészt a nemzeti függetlenség igénye jutott kifejezésre. Az egységes Jugoszlávia gondolata: alapvetően rossz ötlet. Ez az ország sohasem működött, sem a Monarchia szétbomlása után, sem a kommunizmus idején. Igen, még Tito uralma alatt sem, ha neki sikerült is megőriznie az egység látszatát. Szerbia centralista, Horvátország és Szlovénia viszont federalista elképzelésekkel lépett fel. Ezeket az törekvéseket nem le-

het közös nevezőre hozni. Tito látszategységét csak a kommunista elnyomás tette lehetővé. A kommunizmus bukása után a két ellentétes elképzelés tovább élt, semmi remény nem volt összebékítésükre. Ezért indokoltak a szlovén és horvát követelések. S mert ismertem a történelmet, és olvastam Bibót, tudtam azt is, hogy a politikai szabadság és a nemzeti függetlenség ügye nem feltétlenül esik egybe. Azaz a nemzeti függetlenség nem feltétlenül jelent politikai önállóságot, sőt a kettő akár ütközhet is egymással. Egyébként pontosan ez történik ma Horvátországban, ugyanis Tudjman a szent és sérthetetlen nemzeti egység kedvéért lemond a szabad politizálásról. Sok horvát úgy is érzi, mintha újra csapdába került volna. A kommunizmus mint rendszer kétségkívül összeomlott ugyan, mentalitása azonban újraéledni látszik a nemzeti érzület szolgálatában. A függetlenség kivívása után a horvátokra újabb csata vár – úgy tűnik: éppen Tudjman elnevében –, ki kell harcolniuk a valódi demokráciát.

Szerbia, Horvátország és Szlovénia történelme élesen különbözik egymástól. Jugoszlávia Európa egyetlen Kelet és Nyugat jegyeit egyaránt hordozó állama volt, ám bukása éppen azt bizonyítja, hogy nem lehet mindenkit mindenkivel összepárosítani. El kell felejtenünk az egyesített világ ilyesfajta illúzióját. El kell fogadnunk a nemzeti különbözőségeket. A határokat sem szabad fölösleges csökevénynek, a távoli múlt emlékeinek tartanunk, amelyeket ha törlik, ha szakad, muszáj felszámolnunk. Ezt próbáltam hangoztatni Franciaországban a háború alatt, de véleményem nem hozta meg a kívánt áttörést. Vukovar ostromakor szinte magamra maradtam. Ha sokan lettünk volna, akik Bosznia lerohanása, valamint a Nyugatnak Sarajevo ostromakor tanúsított cinkos tehetetlensége, lomhasága ellen tiltakozunk, akkor is kevesen vonták volna le a háború tanúságaként, hogy *a határoknak, a nemzeti létnek igenis van értelme*. A nyugati értelmiség nagy része Boszniára ruházta az eddig Jugoszláviához fűzött illúzióit. Annak idején azért is szerették az „egységes” Jugoszláviát, mert segítettek meggyőzni őket arról, hogy az emberiség valójában harmóniára és békés együttélésre rendeltetett, s ezért szeretnék afféle idilli Kis-Jugoszláviának tekinteni Boszniát. Impozánsan hatott, ha az egység példáját a megosztottság rémével állították szembe. Én pedig, velük ellentétben, ott látom elhibázottnak a dolgot, hogy senki sem próbált idejekorán – és főleg békés úton – alkudozni, megosztoz-

ni. Az izraeli minta fontos útmutatással szolgálhatott volna. Jól tudjuk, hogy a Palesztina és Izrael közötti békéhez mindaddig a békés osztozkodás, a területek felosztása és a politikai hatalom szétválasztása vitt közelebb. Ami áll Izraelre, az Jugoszláviára is áll. Bizonyos, hogy Bosznia-Hercegovina rendkívül nehéz helyzetben van, de ez is annak köszönhető, hogy ezt a problémát nem próbálta senki civilizált módon, politikusan, vagyis háború nélkül kezelni, megoldani. A legszomorúbb az egészben, hogy a Nyugat, az események szemtanújaként is *változatlan szellemi alapállással* került ki a háborúból. Továbbra is az az uralkodó meggyőződés, hogy a szövetségi állam eszméje jó, a megosztás, az elkülönülés viszont borzalmas.

– *Számunkra is egyre nyilvánvalóbb, hogy térségünkben a federális államok működésképtelenek. A fő probléma azonban gazdasági jellegű. Az apró, elszigetelt egységek alárendelt helyzetbe kerülnek. A volt Jugoszlávia infrastruktúrája, gazdasági munkamegosztása egy szövetségi állam igényeinek megfelelően alakult ki. Feldarabolva nem működik. S mint a többi közép-európai államot, az újonnan született kis államokat is igen hamar felfalja majd a Nyugat. Magyarország nemzeti össztermelésének jelentős hányada került multinacionális cégek kezébe, köztük stratégiai ágazatoké. Persze ettől függetlenül, a romló életszínvonal dacára, a közép-európai régióban még mindig a különböző történelmi hagyományok, nemzeti identitások összeegyeztetésének kérdése az egyik legérzékenyebb probléma.*

– Ha a centralizáló szándék nem is, de a közös történelmi tapasztalatok létrehozhatnak működőképes, más természetű szövetségeket. A horvátok és a szlovénok nem azért törekedtek önállóságra, hogy egyedül maradjanak, magukba forduljanak. Náluk nem törzsi háborúkról volt szó, hanem modern nemzetállamok önállósági törekvéseiről. Horvátország mindig is szeretett volna a Nyugat felé nyitni. Ezek az országok azért kívántak mielőbb kilépni Jugoszláviából, hogy végre beléphessenek Európába. Ha a belépést különböző gazdasági feltételek egyelőre hátráltatják is, értelme lenne közép-európai szövetségeknek vagy akár egy Dunai Konföderáció létrehozását célzó törekvéseknek. Amennyiben megegyezés alapján, és nem erőszakkal létrehozott szövetségekben gondolkodunk. Teljesen érthető, hogy a szlovénoknak és a horvátoknak elégük lett a kényszerházasságból, álszövetségéből kegyetlen és vérszomjas szomszédjukkal. Nem a bezárkózást választották egy szélesebb pers-

pektíva helyett, hanem ki akartak kerülni a börtönből, hogy egy szabadon választott politikai térbe léphessenek. Ezt a jogos elképzelést támogatni kellett volna. Ha erre a támogatásra időben sor kerül, meggyőződésem, hogy a háború is új fordulatot vett volna, s a bosznia-hercegovinai konfliktust el lehetett volna kerülni.

A háború értékeléséről élénk vitám volt Konrád Györggyel a PEN Club 1993-as dubrovnikai kongresszusán. Sokat kritizálta a szlovénokat, a horvátokat, még a bosnyákokat is. Nagyon összevitattoktunk. Elég különös, ellentmondásos álláspontot képviselt, mert míg egyfelől síkra szállt a vajdasági magyarság érdekeiért, másfelől azt bizonygatta, hogy a szlovénoknak és a horvátoknak nem lett volna szabad rögtön a függetlenség útjára lépniük, hiszen tudhatták volna, hogy ez háborúhoz vezet. Felelősnek tartja őket a háború kitöréséért. Azt feleltem, hogy ilyen alapon a magyaroknak nem lett volna szabad forradalmat csinálniuk 1956-ban, hiszen az oroszok leigázták őket, és jól láthatták a harc kimenetelét. Rendkívül meglepett, hogy éppen a Kelet-Európából érkezett értelmiségiek hagytak cserben, mint Konrád vagy Michnik, pedig épp az ő feladatuk lett volna, hogy felrázzák a nyugati közvéleményt. Hiszen ők nagy tekintélyt vívtak ki maguknak, s ahelyett, hogy ezt a leigázottak szolgálatába állították volna, úgymond semleges álláspontra helyezkedtek, noha ez a fajta semlegesség jelentette Európa legsúlyosabb mulasztását ebben a történelmi helyzetben.

– *Mi a jugoszláviai háború üzenete a második évezred végén járó civilizációknak?*

A történetek üzenete elég baljós. Minden jel arra vall, hogy XX. század mindent vérbe borító katalizmái tökéletesen hiábavalóak voltak, hiszen a tanulságot végül nem sikerült levonnunk. Az események hozadéka: némi humanitárius segítőkészség, valamint egyfajta felszínes, *turisztikai jellegű kozmopolitizmus*. Ex-Jugoszláviában alkalmam volt látni, mennyi kárt okozhat a humanista alapokon nyugvó segítségnyújtás és a tisztán turisztikai világszemlélet egyaránt. Nagyra értékelem a humanitárius mozgalmakat, de kritikus szemmel látom, hogy a nemzetközi segítségnyújtások az emberrel csupán mint szükségleteinek vagy áldozatstátusának kiszolgáltatott lényekkel számolnak. Az áldozatszerrep felcserélhető. Az ember viszont egyedi példány: személyiség. Tisztelete nem merülhet ki abban, hogy kielégítjük anyagi szükségleteit. Számot

kell vetnünk azzal is: ki ő? Vagy: ki szeretne lenni? A világ éppen ezt a sokféleséget hajlamos figyelmen kívül hagyni. Az ember ez esetben nem több, mint az emberiség parányi részecskéje. S erre jön a végzetünk: a technikai fejlődés, amely egyre felszínesebb, kozmopolita turistákká tesz bennünket: lassan saját nemzetünk és a valóság bámész fogyasztóivá, haszonélvezőivé válunk. Hamarosan már önazonosságunkat, a valóságot sem vagyunk képesek megérteni. A volt Jugoszláviában harcolók felett is legtöbbször a „turisták” mondták ki az ítéletet – megvetve a hazájukért küzdőket, retrográdnak, maradinak bélyegezve követeléseiket. Elismerem, hogy a gyökerektől való elszakadásnak vannak pozitívumai, csak az a kérdés, mitől próbál meg elszakadni az ember. Volt idő, amikor az értelmiségnek valóban hatalmas erőfeszítést kellett tennie, hogy eltávolodjék saját nemzetétől és kultúrájától. Ezt az erőfeszítést most sem spórolhatjuk meg. Csak éppen mások a korlátaink. Ma már nem a nemzeti öntudathoz, hanem ehhez az új technokrata-turista szemlélethez kötnek a gyökereink. Az én elképzelésem: *a világra nyitott kozmopolitizmus* szöges ellentétben áll ezzel a modellel. Az efféle turisták már messziről felismerik egymást, a többiekre fanyalogva mondják: nem elégé kozmopoliták... E divatos kozmopolitizmus hirdetője nem arra kíváncsi, ami eltér a megszokottól, hanem azt akarja, hogy mindenki olyan legyen, mint ő. A hasonszőrű kozmopolitákén kívül más társaságát nem is szenvedheti, tehát ez valójában egyfajta nacionalizmus, pontosabban a nacionalizmus visszája. A látszatra mást mutat, de a kiindulási pont ugyanaz: a világon mindenkinek ugyanolyannak kell lennie. Ezt a gondolkodásmódot vetítették ki Sarajevóra is. Azért divat szeretni Sarajevót, mert azt hiszik, olyan, mint New York vagy Európa más fővárosai, ahol minden megvan egy helyen: ortodox és katolikus templomok, zsinagógák, mecsetek vegyest. Mindebből pedig egy csodálatos, kevert, képzeletbeli identitás, az univerzális ember képe sejlik fel, aki bárhol és bármikor a talpára esik. Ez a látomás szegényes és végső soron éppoly korlátozó, mint a nacionalistáké, akik csak a saját nemzetükhöz tartozókat hajlandók elviselni. Az a kozmopolita, aki csak a magafajta viseli el, aki úgy gondolja, őbenne sűrűsödik össze minden hagyomány, *a kozmopolitizmus paródiája* lehet csupán. Ez ellen a turisztikai világszemlélet ellen küzdök, szeretném is orra alá dörgölni a valóságot.